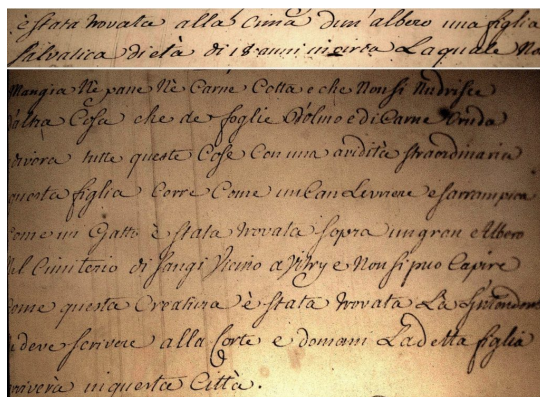

Rozhovor s historičkou Prof. Dr. phil. Emíliou Hrabovec, členkou Pápežského výboru pre historické vedy, I. časť

9. decembra 2022 ✚ Cirkev História Spoločnosť ✚ Rozhovory

Vzťah slovenského národa a katolíckej Cirkvi patrí ku kľúčovým otázkam našich dejín, ktoré boli od svojho začiatku úzko spojené s kresťanstvom. Osvetlenie všetkých súvislostí tohto nie vždy harmonického a jednoznačného vzťahu patrí k základným úlohám slovenskej historiografie.

Osobou, ktorá venovala tejto úlohe takmer celú svoju vedeckú kariéru, a ktorá dosiahla v danej téme úspechy presahujúce lokálny národný rozmer, je nepochybne Prof. Dr. phil. Emília Hrabovec, ktorá bola taká láskavá a poskytla portálu Christianitas rozhovor.

Ilustračný obrázok – listina z tajného archívu

zdroj: wikimedia commons

Pani profesorka, patríte k najväčším autoritám slovenskej historickej vedy v oblasti cirkevných dejín a ste ako jediná Slovenka členkou Pápežského výboru pre historické vedy. Mohli by ste našim čitateľom priblížiť, čo Vás motivovalo k zameraniu sa práve na dejiny katolíckej Cirkvi v 20. storočí?

Ostatného poldruha desaťročia sa naozaj sústreďujem predovšetkým na cirkevné dejiny, svojou formáciou a dielom som však všeobecná historička, ktorá sa venuje aj iným oblastiam, najmä politickým dejinám 20. storočia. Táto symbióza je zrejmá aj z môjho ťažiskového výskumu – dejín diplomacie Svätej stolice a jej vzťahov so Slovenskom a národmi a štátmi strednej a východnej Európy. Istú symbiózu svetských a cirkevných dejín však považujem aj odhliadnuc od mojej špecializácie za zásadnú. Európske i slovenské dejiny vyrástli z kresťanstva, ktoré im dalo obsah i tvárnosť. Skúmať slovenské či európske dejiny bez zohľadnenia ich kresťanskej duchovnej dimenzie a zástoja kresťanstva a Cirkvi v nich je nemožné – vygumujete zo slovenských dejín kresťanstvo a zostane hrbka popola alebo ideologický paškvil nehodný mena dejiny.

Žiaľ, dnešný nosný prúd profánnej historiografie ide presne týmto smerom ideologickej sekularizácie. Príznačné je, že ani také prestížne mnohozväzkové dielo k dejinám studenej vojny ako je *Cambridge History of Cold War*, ktoré má mnohotisíc strán a je považované za „výkladnú skriňu“ výskumu studenej vojny, nemá ani jedinú kapitolku, ktorá by bola venovaná Svätej stolici. Aj mnohí cirkevní historici sa však sami vylučujú z medzinárodného vedeckého diskurzu, keď sa zaoberajú detailnými a niekedy staticky poňatými otázkami a nevšimajú si širší historický kontext a vývoj a svetskú historiografiu, ktorá si zase nevšima ich. Myslím, že je veľmi potrebné – metaforicky vyjadrené – opäť vrátiť Cirkev do dejín a dejiny do Cirkvi.

Zdrojom pre Vašu výskumnú prácu sú dva hlavné vatikánske archívy: Historický archív Druhej sekcie Štátneho sekretariátu Svätej stolice, zjednodušene povedané „zahraničnopolitický archív“ Vatikánu, Vatikánsky apoštolský archív, ktorý uchováva okrem iného všeobecnú dokumentáciu Štátneho sekretariátu, archívy apoštolských nunciatúr, viacerých kongregácií a archívne pozostalosti rôznych cirkevných osobností. Do akej miery môžu byť pre katolíkov zdrojom prekvapení a nových interpretácií cirkevných dejín 20. storočia?

Tieto dva archívy sú dôležitým, ale zďaleka nie jediným zdrojom môjho výskumu – žiadny historik si nemôže vystačiť s jedným či dvoma hoci veľkými archívami, ale musí ich dokumentáciu konfrontovať s inými prameňmi, v mojom prípade predovšetkým s archívami rôznych ministerstiev zahraničných vecí, diecéznymi archívami, pozostalosťami významných cirkevných a svetských osobností a pod. Dva hlavné vatikánske archívy však nepochybne tvoria nosný pilier mojich výskumov a opäť sa dostali do popredia najmä po otvorení archívnych fondov z pontifikátu Pia XII. (1939 – 1958) pre historický výskum v roku 2020. Hoci výskum zabrzdili obmedzenia, vyplývajúce z Covidu, dlhé uzávery a následne prísna redukcia a kontingentácia miest v bádateľniach, prvé výsledky už máme na stole. Osobitne dôležité sú pre povojnové obdobie, keďže doterajší výskum pontifikátu Pia XII. sa v drvivej väčšine prípadov venoval najmä vojnovým rokom a tragickým udalostiam, ktoré ich sprevádzali.

Tieto prvé rezultáty ukazujú, že nejaké zásadné prekvapenia, ktoré by prevrátili naše doterajšie poznanie, asi očakávať netreba – napokon, principiálne postoje Pia XII. boli od počiatku známe, aj keď nová dokumentácia nepochybne umožní, aby sme doterajšie poznanie lepšie konkretizovali a precizovali. Zároveň sa však tiež ukazuje, že práve pre slovenské dejiny budú mať novosprístupnené archívne dokumenty mimoriadny význam.

Kým iné národy mohli aj v predchádzajúcich obdobiach slobodne bádať o svojich dejinách a aj v čase neprístupnosti vatikánskych archívov využívať alternatívne zdroje poznania, pre poznanie slovenských dejín, ktoré boli po desaťročia postihnuté dôsledkami straty vlastného štátu a ideologickej podriadenosti cudzím, manipuláciami, tabuizáciami a stratou historickej pamäte národa, sa tu otvárajú nové horizonty. Mojimi rukami v oboch archívoch medzičasom prešli tisíce dokumentov, ktoré svedčia o tom, že ani po strate slovenského štátu sa pápež a jeho diplomati neprestali zaujímať o slovenský národ, ale naopak, venovali slovenskej otázke obrovskú pozornosť. Rozsah pápežovho angažovania sa a jasnosť jeho postojov, ktorá nikdy nespochybnila samostatnú existenciu slovenského národa a jeho prirodzené práva, je naozaj prekvapujúci.

Interiér Vatikánskej knižnice

zdroj: flickr.com

Vaša pozornosť pri práci s archívmi sa sústreďuje na otázky vzťahov medzi Slovenskom, resp. strednou Európou a Svätou stolicou, najmä po II. svetovej vojne. Mali podľa Vás vtedajšie geopolitické zmeny dopad predovšetkým na aktuálnu politiku Vatikánu, alebo do značnej miery formovali aj určité zmeny doktrínalne, najmä v otázke príklonu Svätej stolice k demokratickému systému, k tolerovaniu sekularizácie a príklonu k ekumenizmu?

Pápež Pius XII. si veľmi dobre uvedomoval, že kresťanská Európa, alebo to málo, čo z nej ešte zostalo, stála v roku 1945 na jednej z najväznejších križovatiek svojich dejín, v rozhodujúcom zápase „medzi pravdou a omylom, vierou v Boha alebo popretím Boha, supremáciou ducha alebo nadvládou matérie“ a že z tohto zápasu buď vyjde ako kresťanská, alebo v ňom zanikne, padnúc za obeť čisto materialistickej kultúre, ktorá namiesto Boha povýši na oltár ľudskú svojvôľu. Už od vypuknutia vojny pápež zdôrazňoval, že najhlbší koreň zla v modernej spoločnosti, a teda aj najhlbšia príčina vojny, spočívala v odvrátení sa ľudstva od Boha a v odmietnutí jeho univerzálnych morálnych noriem, ktoré viedlo aj k strate úcty k dôstojnosti ľudskej osoby. Aj totalitarizmy 20. storočia považoval v konečnom dôsledku za deti materialistického liberalizmu, ktorý „redukuje človeka na koliesko v politickej hre, na číslo v ekonomickom výpočte“.

Pius XII. bol presvedčený, že východiskom zo situácie bezprecedentného násillia, nejednoty a neistoty, ktoré priniesla vojna a povojnový vývoj, môže byť iba návrat ku kresťanstvu. Bol to posledný pápež, pre ktorého bol koncept kresťanskej civilizácie uholným kameňom jeho sociálneho myslenia – jeho nástupcovia už pod dojmom hlbkej sekularizácie na ideál európskej kresťanskej civilizácie rezignovali. Charakteristickými črtami „novej“, znovupokresťančenej Európy, po akej Pius XII. túžil, mala byť úcta k Božiemu a prirodzenému právu, k nescudziteľnej dôstojnosti ľudskej osoby, univerzálna rovnosť práv na nezávislý život vo vlastnej identite a tradíciách pre všetky národy vrátane malých a porazených, sloboda v jej etickej a spoločenskej dimenzii, solidarita a emancipácia právnych systémov od rigidnosti právneho pozitivizmu, povyšujúceho ľudskú svojvôľu na zákon, a ich ukotvenie v prirodzenom práve.

Povojnový vývoj priniesol Piovi XII. hlboké sklamanie. Namiesto uskutočnenia jeho ideálu „novej Európy“ priniesol nové rozdelenia, porušovanie prirodzených práv jednotlivcov i národov, dominanciu materialistického ducha. S osobitnou bolesťou sledoval pápež zrod Železnej opony, ktorá rozdelila svet na dva politicko-ideologické bloky: západný, dominovaný liberálnou laickou kultúrou, v ktorom sa Katolícka cirkev tešila formálnej slobode, bola však konfrontovaná s postupujúcou hľadavou sekularizáciou, stratou

identity a „mäkkou“ expanziou marxistického myslenia, a východný, v ktorom sa etabloval komunistický systém a rozpútala otvorená perzekúcia širokých vrstiev obyvateľstva, osobitne Katolíckej cirkvi. V duchu svojej „eschatologickej“ interpretácie dejín považoval Pius XII. expanziu komunizmu a marxizmu vo všetkých podobách vrátane „mäkkej“ podoby akademického a kultúrneho neomarxizmu za smrteľné nebezpečenstvo kresťanskej civilizácie a zápas proti nemu za apokalyptickú konfrontáciu so Zlom, ktoré bolo „*intrinsecamente perverso*“, teda vo svojej podstate zvrátené, a s ktorým preto nebol možný nijaký dialóg.

Je pravdou, že Pius XII. sa v nových podmienkach otvoril mnohým novým politickým myšlienkam a predstavám, dával im však úplne iné obsahy, než sú tie, ktoré sa im dnes podsúvajú. Pius XII. bol prvý pápež v dejinách, ktorý sa otvorene prihlásil k demokratickému usporiadaniu štátneho zriadenia, zároveň však zdôraznil, že demokracia je systém veľmi krehký, ktorý môže fungovať iba vtedy, keď budú ako *conditio sine qua non* splnené niektoré zásadné podmienky najmä morálneho charakteru. Demokracia pozbavená mravnosti a úcty k prirodzenému právu a zredukovaná na mechanickú hru aritmetickej väčšiny nebude participáciou povedomých a slobodných ľudských osôb na výkone moci, ale najhoršou totalitou bezprecedentných rozmerov, ktorá bude pod rúškom demokracie manipulovať zaslepené a zotročené masy a presadzovať politickú a ideologickú svojvôľu mocných.

Pius XII. bol aj presvedčeným prívržencom myšlienky európskeho zjednotenia, nevnímal ju však ako rozpustenie prirodzených identít a historických kultúr v beztvarej, centrálne riadenej mase, ale ako hlboko kresťanský koncept, ktorý má vytvoriť harmonické spoločenstvo *národov* ukotvených v spoločnej *kresťanskej* identite, teda syntézu národno-vlasteneckého myslenia a univerzálnej solidarity. Konečným cieľom tejto vízie bola praktická implementácia katolíckej sociálnej náuky ako realistickej alternatívy k politickým usporiadaniam bez Boha alebo proti Bohu.

Pápež Pius XII. (okolo roku 1951)

zdroj: wikimedia commons / Michael Pitcairn

V publikácii s názvom *Umlčaná cirkev a pápežská diplomacia 1945 - 1965*, ktorá vyšla v roku 2018 ste autorkou príspevku s názvom *Svätá stolica a Československo 1945 - 1965*. Ako by sa podľa Vás dal v skratke charakterizovať vzťah Svätej stolice voči Slovensku po zániku jeho štátnosti a v čase definitívneho ovládnutia stredoeurópskeho regiónu komunistickou ideológiou?

Tejto problematike som odvtedy venovala oveľa viac publikácií, ktoré v ostatných mesiacoch vychádzajú v rôznych jazykoch po celom svete a čerpajú z medzičasom sprístupnených vatikánskych archívov z obdobia pontifikátu Pia XII. Jednu z nich sme v novembri tohto roku prezentovali vo Vatikáne. Hoci výskum naďalej prebieha, už teraz možno jasne povedať, že po vojne bol pápež Pius XII. prvou a nadhľo jedinou autoritou, ktorá ani po zániku slovenského štátu neprestala hovoriť striktne o „Slovákoch“, nie o „Čechoslovákoch“, ktorá sa ujala slovenských utečencov, pre ktorých vymenovala osobitného slovenského národného delegáta s mimoriadnymi právomocami vrátane fakúlt, normálne rezervovaných biskupom, ustanovila osobitného slovenského zástupcu v Pápežskej pomocnej komisii, trvala na samostatnom slovenskom vysielaní Vatikánskeho rozhlasu, pozorne sledovala vývoj na Slovensku a intervenovala v mnohých kľúčových kauzách od kauzy Jozef Tiso po kauzu Ján Vojaššák, prijímala na audiencie a čítala memorandá bývalého slovenského vyslanca Karola Sidora, ktorému až do emigrácie do Kanady v roku 1950 poskytla azyl vo Vatikáne, a viedla osobný i korešpondenčný styk so slovenskými cirkevnými predstaviteľmi v slovenskej Amerike a v slovenskom exile.

Samozrejme, pápež konal vždy tak, aby neporušil zásadu svojej politickej nestrannosti, zároveň však vždy s úctou k pravde a spravodlivosti. Ak slovenská otázka po roku 1945 napriek dvojnásobnému oddeleniu Slovenska od zvyšku sveta bariérou sovietskeho bloku a Československa, v dôsledku ktorého sa stalo najizolovanejšou krajinou Európy, neprestala pre svet existovať, bola to v nemalej miere zásluha Svätej stolice a osobitne Pia XII.

(Pokračovanie)

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/rozhovor-s-historickou-prof-dr-phil-emiliou-hrabovec-clenkou-papezskeho-vyboru-pre-historicke-vedy-i-cast/>